

برنامه‌ریزی راهبردی در هنر فیروزه‌تراشی شهر مشهد و راهکارهای برای توسعه آن

ایمان زکریایی کرمانی

عضو هیئت علمی دانشکده صنایع دستی گروه فرش، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان ایران

سکینه مرادی بجستانی*

دانشجوی کارشناسی ارشد هنر اسلامی (مطالعات تاریخی) دانشکده هنر، دانشگاه بیرجند، بیرجند ایران

چکیده

شهر مشهد به عنوان شهر جهانی سنگ‌های قیمتی و نیمه قیمتی از سوی شورای جهانی صنایع دستی انتخاب شده است. معدن سنگ فیروزه نیشابور، در نزدیکی شهر مشهد قرار دارد. استفاده از سنگ فیروزه در ایران از عهد باستان رایج بوده و در دین اسلام نیز تأکید شده است. هنر فیروزه‌تراشی از هنرهای کاربردی و یک هنر ایرانی بوده و هست. هنرمندان فیروزه‌تراش شهر مشهد که با سعی و تلاش کار می‌کنند، پیشرفت چندانی نداشته‌اند. تا کنون پژوهش مفیدی در زمینه نقش صادرات زیورآلات فیروزه در شهر مشهد صورت نگرفته و پیشرفتی در این هنر ملاحظه نشده است. بنابراین ضرورت دارد مطالعه جامع‌تری در این خصوص صورت پذیرد. هدف از پژوهش حاضر، شناخت چالش‌های موجود در هنر فیروزه‌تراشی، بر اساس اصول برنامه‌ریزی راهبردی در شهر مشهد می‌باشد. بنابراین سؤال اصلی پژوهش، این چنین تبیین می‌شود. برای بهبود شرایط موجود در هنر فیروزه‌تراشی شهر مشهد و رسیدن به شرایط مطلوب چه راهکارهایی وجود دارد؟ روش تحقیق در این پژوهش کیفی، توصیفی-تحلیلی از نوع تحلیل محتواست؛ و با استفاده از ماتریس ارزیابی به بررسی هنر فیروزه‌تراشی در شهر مشهد پرداخته شده است. شیوه گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای همراه با تحقیق میدانی، روشی هدفمند بوده و جامعه آماری و نمونه مطالعاتی، و مصاحبه با تعداد ۱۰ نفر هنرمند و اشخاص مرتبط با هنر فیروزه‌تراشی صورت گرفته است، که با توجه به جداول نام هنرمندان با حروف درج شده است؛ مصاحبه‌ها کدگذاری شده و در جداول درج شده است. نتیجه این که در استخراج سنگ فیروزه با استفاده از متخصصین سنگ معدن، کمال بهره‌وری اتخاذ شود. آموزش و مهارت عملی، به‌طور همزمان باشد؛ و از پیشکسوتان این حرفه در بخش آموزش مهارت‌های عملی به دانش‌آموختگان، دعوت به عمل آید. برای رسیدن به شرایط مطلوب، می‌بایستی آموزش هنر فیروزه‌تراشی در هنرستان‌ها، مراکز آموزش عالی و دانشگاه به صورت استاندارد صورت پذیرد. ساخت زیورآلات فیروزه مطابق با استانداردهای جهانی را ارتقا بخشیده؛ با ایجاد بازارهای اینترنتی و اتصال به بازارهای جهانی می‌توان به جای صدور سنگ تراش داده شده، زیورآلات فیروزه را صادر کرد.

کلمات کلیدی: برنامه‌ریزی راهبردی، هنر فیروزه‌تراشی، آموزش، مهارت، ماتریس سوات، بازاریابی

۱. مقدمه

فیروزه یکی از سنگ‌های قیمتی است که از عهد باستان در ایران شناخته شده و یکی از قدیمی‌ترین گوهرهای شناخته شده توسط بشر می‌باشد. یکی از بهترین انواع فیروزه، فیروزه نیشابور است. نام فیروزه در سفرنامه‌های متعددی از جمله «سفرنامه کلاویخو»، «سفرنامه مارکوپولو»، «سفرنامه فریزر» و «سفرنامه از خراسان تا بختیاری نوشته هانری رنه د آلمانی (۱۹۰۷)» به سنگ‌های قیمتی و فیروزه و معدن فیروزه نیشابور اشاره داشته‌اند. معدن سنگ فیروزه در ده معدن در شهرستان نیشابور واقع شده؛ و به دلیل نزدیکی نیشابور به شهر مشهد، فیروزه استخراج شده به شهر مشهد منتقل می‌شود (Adib, 2011: 155). استفاده از زیورات فیروزه در تمدن و فرهنگ، ادبیات ایران زمین و همچنین استفاده از انگشتر فیروزه در دین مبین اسلام تأکید شده است. زائران حضرت رضا (ع) علاقه خاصی دارند که زیورات فیروزه را برای سوغات خریداری کنند. این زیورات در بازار رضا در جوار حرم مطهر رضوی به زائران عرضه می‌شود. اکثر هنرمندان فیروزه‌تراش در طبقه فوقانی بازار رضا مستقر هستند

سنگ فیروزه این گوهر زیبا و خوش‌رنگ چگونه از کوه استخراج می‌شود، چگونه تراش می‌خورد و زینت بخش نگین انگشتری و دیگر زیورات فیروزه‌ای رنگ با جلا و درخشندگی می‌شود. بله درسته این هنر فیروزه‌تراشی است که این سنگ قیمتی را از ناخالصی‌ها پاک می‌کند و گوهری تراشیده و نگینی پرورده را خلق می‌کند. فیروزه توسط هنرمندان فیروزه‌تراش، تبدیل به یک سنگ صیقلی و درخشان می‌شود. این سنگ فیروزه‌ای رنگ بر روی انگشتر و یا زیوراتی از طلا و یا نقره نشانده می‌شود. از گذشته دور، فیروزه‌تراشان شهر مشهد با تراش فیروزه این هنر را از پدر به پسر و از استاد به شاگرد منتقل کرده‌اند. هنر فیروزه‌تراشی از هنرهای سنتی این مرز و بوم است. فیروزه‌تراشان مشهد سالهاست که به این کسب و کار مشغول بوده و از این راه امرار معاش کرده‌اند؛ ولی هنوز وضعیت مطلوبی ندارند این قشر هنرمند هنوز از خدمات بیمه بازنشستگی و بیمه درمانی محروم هستند. تحقیق و پژوهشی در زمینه پیشرفت هنر فیروزه‌تراشی تا کنون ملاحظه نشده است.

هدف از پژوهش حاضر این است که با شناخت چالش‌های موجود در هنر فیروزه‌تراشی، بر اساس اصول برنامه‌ریزی راهبردی هنر فیروزه‌تراشی در شهر مشهد، به بررسی عوامل درونی و عوامل بیرونی آن پرداخته؛ همچنین نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای موجود، تجزیه تحلیل شده و راهکارهایی برای توسعه این هنر ایرانی ارائه شود.

بنابراین سؤالات پژوهش این چنین تبیین می‌شود. در راستای بهبود شرایط موجود در هنر فیروزه‌تراشی در شهر مشهد چه راهکارهایی وجود دارد؟ جهت پیشرفت و صادرات زیورات فیروزه‌ای چگونه می‌توان برنامه‌ریزی نمود؟

ضرورت پژوهش: تا کنون پژوهشی در زمینه پیشرفت هنر فیروزه‌تراشی و همچنین نقش صادرات زیورات در شهر مشهد صورت نگرفته است. بنابراین ضرورت دارد مطالعه جامع‌تری در این خصوص صورت پذیرد. برای بهبود در وضعیت هنر فیروزه‌تراشی در شهر مشهد مدرسه طلا و جواهر هنوز افتتاح نشده بلکه فقط در حد یک طرح باقی مانده است. آموزش حرفه فیروزه‌تراشی در تعدادی محدود از آموزشگاه‌های گوهرتراشی، همراه با گواهینامه از مرکز فنی و حرفه‌ای همراه است. اما این هنر به درستی به نسل جوان منتقل نشده است. قشر فیروزه‌تراش از آموزش داده شده ناراضی هستند. ضرورت دیده می‌شود که تحقیق جامع‌تری در زمینه سنگ فیروزه و هنر فیروزه‌تراشی برای شناسایی چالش‌های موجود انجام شود.

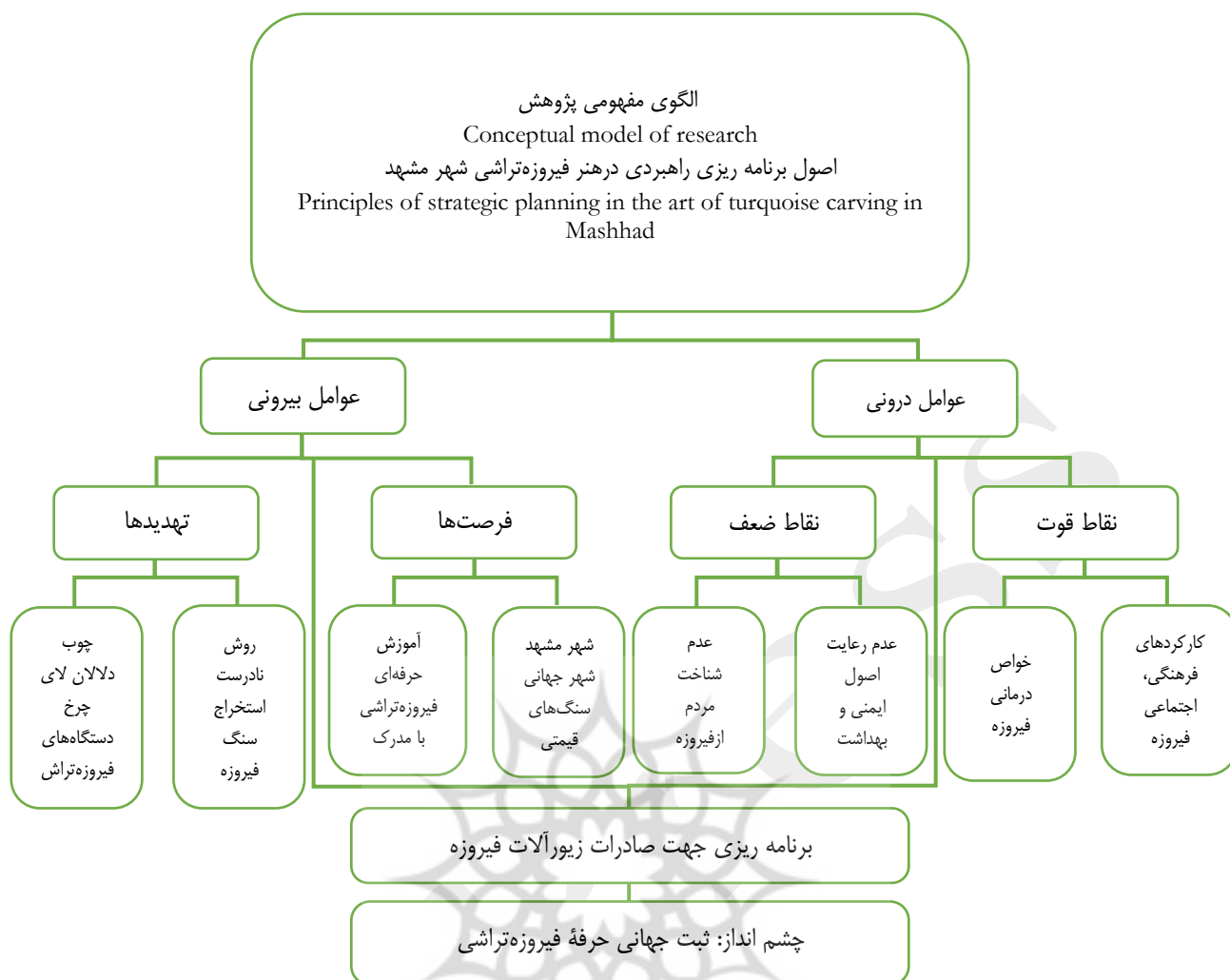
۲. پیشینه پژوهش

پیشینه شامل سه بخش است. بخش اول منابع مرتبط با گوهرشناسی، سنگ‌درمانی و سنگ فیروزه نیشابور می‌باشد. بخش اول: سهرابی‌راد و تندی، (۱۳۹۵) پایان نامه‌ی «طراحی و ساخت زیورات سنتی با توجه به ویژگی‌های فیروزه نیشابور و تکیه بر تکنیک فیروزه‌کوبی» به استفاده از خردده‌های سنگ فیروزه در هنر فیروزه‌کوبی اشاره دارد (Sohrabirad, Tondi, 2016). علوی فرد، (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با نام «بررسی و مطالعات زمین شناختی بر روی مناطق گسترده‌ی کانی‌ها و سنگ‌های قیمتی ایران با نگاهی ویژه به فیروزه‌ی خراسان (Alavifard, 2014). هال کالی، (۱۳۹۲) در کتاب «دانشنامه جواهرات» ترجمه عربشاهی؛ به انواع سنگ‌های قیمتی اشاره دارد (KALI, 2013). عربشاهی، (۱۳۹۱) در کتاب «عصر جواهرات» سنگ فیروزه را یک گوهر فیروزه‌ای فام می‌داند (Arabshahi, 2012). فراحمدی، (۱۳۹۱) در کتاب «فیروزه» به استخراج فیروزه، رنگ فیروزه، خواص دارویی فیروزه، و تراش فیروزه اشاره می‌کند (Farahmadi, 2012). حسینی، (۱۳۹۰) «اصول گوهرشناسی و تعیین هویت سنگ‌های

جواهری» (Hosini, 2011). ادیب (۱۳۹۰) در کتاب «گوهرهای شگفت انگیز جهان» (Adib, 2011). دانش، (۱۳۹۰) در کتاب «فیروزه و فواید اعجاب آور آن» (Danesh, 2011). رویاروی، (۱۳۸۹) در مقاله‌ی «پیشینه اساطیری فیروزه در ادبیات فارسی» (Royaroi, 2010). بیانی و امان‌اللهی، (۱۳۸۶) در کتاب جواهر شناسی سنگ‌های قیمتی (زیورها) (Bayani, 2007). Amanalhi, زاوش، (۱۳۷۵) در کتاب «کانی شناسی در ایران قدیم» (Zavesh, 1996). گرایلی، (۱۳۷۴) در کتاب «نیشابور، شهر فیروزه» به استخراج سنگ فیروزه اشاره دارد (Geraili, 1996). نیکوکار، (۱۳۵۴) در مقاله با عنوان «نگاهی به شئون اجتماعی و فرهنگی: فیروزه و فیروزه‌تراشی در خراسان»، از کار سخت کارگران در معدن، و نحوه استخراج فیروزه سخن می‌گوید (Nikokar, 1979). مقاله‌ای بدون ذکر نام نویسنده به نام «فیروزه نیشابور عالی‌ترین فیروزه طبیعی ایران» (۱۹۶۹ م.) (۱۳۴۸ ه.ش) که به زبان انگلیسی است، در نشریه «سنگ و مواد معدنی»، آمده معدن فیروزه نیشابور، مهمترین معدن مولد در آسیا است (Rocks & Minerals, 1969). شاردن، (۱۳۴۵) در کتاب «سفرنامه شاردن» ترجمه: عباسی، به موضوع تراش و دستگاه تراش سنگ‌های قیمتی اشاره دارد (Chardin, 2011). محمد ابن منصور، (۱۳۳۵) در کتاب «گوهرنامه» و برخی منابع از قرن دوم تا یازدهم هجری، از جمله ابن سینا در قرن پنجم، کتاب «قانون فی الطب» و محمد ابن ابی البرکات جوهری نیشابوری در قرن ششم هجری، کتابی با نام «جواهرنامه نظامی» و ابوریحان بیرونی کتاب «الجماهیر فی معرفه الجواهر»؛ خواجه نصیر الدین طوسی در کتاب «تنسوخ نامه ایلخانی» و ابوالقاسم عبدالله کاشانی (۷۰۰ ه.ق) در کتاب «عرایس الجواهر و نفایس الاطایب»؛ محمد ابن نجیب بکران در ابتدای قرن هفتم هجری کتابی با نام «جهان‌نامه» به فیروزه و غارهای فیروزه اشاره کرده‌اند (Sohrabi rad, 2016). بخش دوم منابع مرتبط با برنامه‌ریزی راهبردی عبارتند از: دقیق، (۱۳۹۱) مقاله‌ی «شیوه‌های برنامه‌ریزی راهبردی در کتاب و سنت» (Daghighi, 2012). سهیلی، (۱۳۹۰) مقاله‌ی «تحلیل نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای کتابخانه‌های دانشگاه رازی و ارائه راهبردهای استراتژیک مناسب برای این کتابخانه‌ها» (Sohili: 2011). طبیعی، (۱۳۷۴) در مقاله‌ی «نقش برنامه‌ریزی استراتژیک در توسعه کتابخانه‌های دانشگاهی» به تعریف برنامه‌ریزی راهبردی پرداخته‌اند (Tabibi, 1996). بخش سوم منابع مرتبط با بازاریابی عبارتند از: صفوی و طاهرزاده، (۱۳۹۹) مقاله‌ی «بررسی بازاریابی دیجیتال و استراتژی‌های بازاریابی دیجیتال در ایران» (Safavi, Taherzadh, 2020). البرزی و سالاری، (۱۳۹۹) در مقاله‌ی «بررسی یافته‌های روانشناسی و عوامل مؤثر در ارتقاء ایمنی و بهداشت روانی محیط کار» به مسائل ایمنی و بهداشت کار اشاره دارد (Albarzi, Salari, 2020). منصور لکوریج و نسیمی، (۱۳۸۵) مقاله‌ی «چالش‌های تولید و بازاریابی فرآوری شرکت‌های ایرانی در تجارت جهانی» (Mansor Lakoreg, Nasimi, 2006). لطیفیان و اشرف‌زاده، (۱۳۷۹) مقاله‌ی «بررسی وضعیت مدیریت بازار فیروزه صادراتی استان خراسان و ارائه راهکارهای مناسب» به صادرات فیروزه اشاره دارد (Latifian, Ashrfzadh, 2001). نتایج پژوهش: بایستی در استخراج سنگ فیروزه با استفاده از جدیدترین روش‌های استخراج، متخصصین سنگ معدن، کمال بهره‌وری اتخاذ شود، همچنین در امر آموزش کسب مهارت‌های عملی، به‌طور همزمان در کنار آموزش تئوری برای ارتقای هنر فیروزه‌تراشی همراه شود. در کسب مهارت‌های لازم از پیشکسوتان این حرفه در بخش آموزش مهارت‌های عملی به دانش‌آموختگان دعوت به عمل آید. شرایط مطلوب، برای ساخت زیورآلات فیروزه مطابق با استانداردهای جهانی را ارتقا بخشیده؛ و با ایجاد بازارهای اینترنتی و اتصال به بازارهای جهانی می‌توان به جای صدور سنگ تراش خورده فیروزه، زیورآلات فیروزه را صادر کرد. صادرات زیورآلات فیروزه مطابق با استانداردهای جهانی باعث رونق روزافزون این هنر خواهد شد.

۳. بخش مواد و روش‌ها

روش تحقیق در این پژوهش کیفی، توصیفی-تحلیلی از نوع تحلیل محتواست؛ و با استفاده از ماتریس (matrix) ارزیابی شکل (۱) الگوی مفهومی پژوهش، به بررسی هنر فیروزه‌تراشی در شهر مشهد پرداخته شده است.

شکل ۱: الگوی مفهومی پژوهش (نگارندگان، ۱۴۰۰).
Fig. 1: Conceptual model of research

شیوه گردآوری اطلاعات میدانی و کتابخانه‌ای می‌باشد؛ تحقیق میدانی هدفمند بوده، و همچنین به پر کردن پرسشنامه و تهیه جداول از مصاحبه‌ها پرداخته شده است. جامعه آماری به صورت هدفمند و مصاحبه با ۱۰ نفر هنرمند و اشخاص مرتبط با هنر فیروزه تراشی صورت گرفته است. که با توجه به جداول نام هنرمندان با حروف درج شده است؛ همچنین عکس از مصاحبه شوندگان (با اجازه ایشان) و فیلم از تراش فیروزه تهیه شده و مصاحبه‌ها بر اساس فایل صوتی جمع‌آوری، دسته‌بندی و همچنین مصاحبه‌ها در فایل پرسشنامه‌ها درج شده و در نهایت همگی ذخیره شده است. الگوی مفهومی پژوهش، بر اساس برنامه‌ریزی راهبردی هنر فیروزه تراشی در شهر مشهد می‌باشد. جدول شماره ۱ جامعه آماری شامل ۱۰ نفر مصاحبه شونده که با روش کدگذاری مشخص شده‌اند، روش تجزیه تحلیل مصاحبه‌ها، بر اساس کدگذاری مصاحبه شوندگان، با عنوان (کد پاسخگو) در جدول شماره ۱ درج و تنظیم شده است. در این جدول نام افراد، کدگذاری شده که در پژوهش حاضر بر اساس کدگذاری انجام شده، به نکات مهمی از مصاحبه در تحقیق میدانی اشاره شده و به کد پاسخگو ارجاع داده شده است. جدول ۲ و ۳ بر اساس برنامه راهبردی طبق شیوه برنامه سوات (SWOT) بوده، مشاهدات جمع‌آوری شده و مصاحبه‌ها با دقت در این دو جدول درج شده است.

جدول ۱: جامعه آماری: تعداد ۱۰ نفر مصاحبه شونده گان: فیروزه تراش، مصرف کننده، رئیس صنف، نویسنده و سهام دار معدن

Table 1: Statistical Society « number 10 interviewee: turquoise cutter, consumer, union leader, writer and shareholder of the mine

کد پاسخ گو	نام و نام خانوادگی	شغل	عضو صنف	آموزش	سابقه کار	تحصیلات	توضیحات	تاریخ مصاحبه
۱	آقای م.ح.ع.	فیروزه تراش	فیروزه تراشان مشهد	استاد شاگردی	۵۰ سال	پنجم	کار با دستگاه کمونچه در قدیم و دستگاه تراش جدید	۱۳۹/۱۲/۲۴ ۹
۲	آقای س ج ح. د.	نقره ساز	طلا و جواهر	استاد شاگردی	۱۵ سال	دیپلم	فیروزه را به صورت تراش خورده خریداری می کنند	۱۳۹/۱۲/۲۴ ۹
۳	آقای ع. ح. پ.	فیروزه تراش	فیروزه تراشان	از پدر آموخته	۲۵ سال	سیکل	نگرانی از نداشتن خدمات بیمه درمانی و بیمه بازنشستگی	۱۳۹/۱۲/۲۴ ۹
۴	آقای س ج. م.	فیروزه تراش	فیروزه تراشان	از پدر آموخته	۸ سال	کارشناسی	دارای مدرک فنی و حرفه ای در رشته فیروزه تراشی	۱۴۰۰/۳/۲۹
۵	آقای م. د.	انگشتر ساز	-	استاد شاگردی	۵ سال	دیپلم	دارای مدرک فنی و حرفه ای در رشته نقره سازی	۱۴۰۰/۳/۲۹
۶	خانم م. ب. ب.	فرهنگی	بازنشسته آموزش و پرورش	-	۳۰ سال	کارشناسی ریاضی	مصرف کننده خرید سرویس گردنبند فیروزه و بردن سوغات به آمریکا و استرالیا	۱۴۰۰/۳/۲۹
۷	آقای م. م. ع. ش.	نویسنده و گوهر شناس	فیروزه تراشان	کارشناسی ارشد آموزش زبان انگلیسی	۱۵ سال	کارشناسی ارشد زبان انگلیسی	نویسنده دو کتاب در زمینه گوهرشناسی، صدور شناسنامه برای سنگ فیروزه و گوهر	۳/۲۹ ۱۴۰۰
۸	آقای ع. ص. ر. م.	فیروزه شناس صادر کننده	رئیس صنف فیروزه تراشان	استاد شاگردی	۵۸ سال	سیکل	۱۸ سال صادر کننده سنگ فیروزه و وارد کننده سنگ قیمتی	۳/۲۹ ۱۴۰۰
۹	آقای ح. م.	خرید و فروش فیروزه	سهام داران معدن فیروزه	از پدر آموخته	۳۰ سال	سیکل	اهل ده معدن و از سهام داران معدن، خرید و فروش فیروزه	۳/۲۹ ۱۴۰۰
۱۰	آقای ح. ق.	فیروزه تراش	فیروزه تراشان	از پدر آموخته	۲۵ سال	دیپلم	تسبیح ساز، درست کردن تسبیح از سنگ فیروزه	۳/۲۹ ۱۴۰۰

۴. بحث در نتایج و یافته ها

در این بخش به یافته های تحقیق اشاره می شود. ابتدا به تعریف برنامه ریزی راهبردی پرداخته سپس با معرفی هنر فیروزه تراش و استخراج فیروزه از معدن تا مرحله تراش توسط هنرمندان فیروزه تراش اشاره می شود.

۴-۱. برنامه ریزی راهبردی (استراتژیک)

1-عوامل درونی: الف) نقاط قوت (ب) نقاط ضعف

2-عوامل بیرونی: الف) فرصت‌ها (ب) تهدیدها

مفهوم برنامه‌ریزی راهبردی (استراتژیک): این کلمه، در اصطلاح مدیریت و برنامه‌ریزی، به نوشتن برنامه مشخص و پیاده نمودن راهکارها و تدابیر خاص بر طبق اهداف مورد نظر اطلاق می‌گردد. در کتابهای مربوط به علم مدیریت و برنامه‌ریزی نیز تعاریف فراوانی در مورد این کلمه آمده که همه آنها در واقع، وجود برخی اهداف مشخص و از پیش تعیین شده توسط برنامه‌ریز و تلاش برای دستیابی به آن از طریق ابزارها و تدابیر مشخص را تایید می‌کند (Daghighi, 2012: 10). برنامه‌ریزی یک تکنیک مهم در هر سازمان است؛ که فراگردی برای پیشگویی شرایط آینده و آمادگی رویارویی با آن می‌باشد (Tabibi, 1996: 21).

مینتزبرگ (Mintzberg) یکی از اصلی‌ترین کلیدواژه‌های برنامه‌ریزی راهبردی را وضعیت می‌داند. در واقع موضوع از اینجا آغاز می‌شود که یک سیستم احساس می‌کند وضعیت او مسأله آمیز شده است. اینجاست که میان وضعیت موجود و وضعیت مطلوب، فاصله‌های احساس می‌شود. بدین ترتیب، تفکر راهبردی به یک لحاظ با توجه به وضعیت و پرسش از وضعیت آغاز می‌شود و طبیعی است که در همین راستا موقعیت و محیطی که وضعیت ما در آن قرار دارد و اساساً با آن تعریف می‌شود، موضوعیت پیدا می‌کند (Sohili, 2011: 79; Mintzberg, 1998).

۴-۲. برنامه‌ریزی راهبردی بر اساس شیوه سوات

اندیشمندان و استادان برنامه‌ریزی راهبردی، شیوه‌ها و ابزارهای گوناگونی را برای برنامه‌ریزی ارائه کرده‌اند که با در نظر گرفتن چگونگی دستیابی به اهداف از یک طرف و ارزش به دست آمده از آن، از دیگر سوء از همدیگر متمایز می‌گردند. معروف‌ترین و در عین حال سازگارترین این ابزارها با ماهیت وجودی انسان، شیوه‌ای است که بر پایه تحلیل و بررسی نقاط ضعف و قوت و فرصت‌ها و تهدیدها بنا نهاده شده و با عنوان بررسی و تحلیل بر اساس برنامه سوات شناخته می‌شود. هر فرد (برنامه‌ریز) که از این مدل استفاده نماید باید در روند کاری خود دو دیدگاه را در نظر داشته باشد: دیدگاهی به ذات و هستی و وجود، و دیدگاهی به محیط خارجی و پیرامونی. در دیدگاه اول، مشاهدات فرد مورد نظر به نقاط ضعف و قوت تقسیم می‌گردد و در دیدگاه دوم این امر به فرصت‌ها و تهدیدها تقسیم بندی می‌شود (Daghighi, 2012: 15).

در یک برنامه‌ریزی راهبردی باید به محیط زندگی توجه شود تا بتوان از فرصت‌های بدست آمده در جهت موفقیت در کار استفاده کرد؛ همچنین تهدیدهای پیش‌رو را نیز که مانع رسیدن شخص به هدف مورد نظر است، با دقت تعیین کرد و در مرحله بعدی بین آنها مقایسه‌ای برقرار نماید. اگر دید، برتری با صفحه ضعف‌ها و تهدیدهاست چاره‌ای ندارد که موقعیت خود را تغییر دهد، یا منتظر تغییر و دگرگونی شرایط پیرامونی بماند. در یک برنامه‌ریزی راهبردی تمام دست‌اندرکاران کلیدی سازمان باید فرصت ارائه نظرها، جمع‌آوری اطلاعات، مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها و ارزیابی اقدامات در سازمان را داشته باشند (Tabibi, 1996: 22).

۵. معرفی هنر فیروزه‌تراشی

در بخش معرفی هنر فیروزه‌تراشی به واژه فیروزه، استخراج، تعریف تراش و هنر فیروزه‌تراشی پرداخته شده است.

۵-۱. فیروزه ایرانی یا سنگ ترکی

نام فیروزه از واژه فرانسوی قرن شانزدهم، «ترکیوز» نشأت گرفته و این به معنی استخراج فیروزه در ترکیه نیست، بلکه فیروزه‌ای که در ایران استخراج می‌شد از طریق ترکیه به کشورهای اروپایی ارسال می‌گردید. گزارشاتی وجود دارد که نشان می‌دهد از ۸۰۰۰ سال قبل در صحرای سینا فیروزه یافت و استخراج شده بود و به این ترتیب یکی از قدیمی‌ترین گوهرهای شناخته شده توسط بشر می‌باشد (Adib, 2011: 155). در تقسیم بندی کانی‌های جواهر، بر حسب خواص فیزیکی و شیمیایی، فیروزه جزء فسفات‌ها و آرسنات‌ها به شمار می‌رود (Bayani,; Amanalhi, 2007: 27).

۲-۵. استخراج فیروزه

در گذشته فیروزه را به دو طریق استخراج می‌کردند. نخست سنگ‌های معدن را با باروت منفجر کرده و فیروزه را به دست می‌آوردند، و دیگر آن‌که در رسوبات دامنه زیرین معادن کاوش می‌کردند، شستن سنگ‌های فیروزه تا چند سال قبل کاملاً به طرز بدوی بود. سنگ‌های فیروزه را در حوضچه‌ای قرار می‌دادند و آب از روی آن عبور می‌کرد. پس از این‌که رطوبت دیده و کمی سست شد کارگران سنگ‌ها را با دست شستشو داده تا فیروزه از خاک و سنگ جدا شود (Geraioli, 1996: 556). در شکل ۲ هنر تراش کاری فیروزه و در شکل ۳ سنگ فیروزه تراش داده شده مشاهده می‌شود.

شکل ۳: فیروزه تراش داده شده (نگارندگان، ۱۴۰۰)
Fig. 3: Carved turquoise (Authors, 2021)

شکل ۲: دستگاه تراش کاری فیروزه (نگارندگان، ۱۴۰۰)
Fig. 2: Turquoise lathe (Authors, 2021)

۳-۵. تعریف تراش

برش و تراش کانی جواهر را گوهرتراشی و تراشکار را گوهرتراش می‌نامند و هر گوهرتراش، در تراش نوعی گوهر که از ویژگی‌های فیزیکی، ترکیب و رنگ‌های آن آگاهی کامل دارد، مهارت دارد. در گذشته سنگ‌های جواهر را با استفاده از مته و چکش از نقاط ترک خورده می‌شکستند، امروزه این سنگ‌ها را با اره‌های کروی شکل از جنس کربورانوم (Carborandom)، که لبه‌های برنده آنها با پودر الماس پوشیده شده، می‌برند. و برش نهایی با چرخ تراش معمولی که قسمت تراش دهنده با پودر کربورانوم و ذرات الماس پوشیده شده‌اند، تراش داده می‌شوند. بعد آنها را با چرخ افقی به اشکال منظم و دقیق هندسی با سطوح مسطح تراش می‌دهند، برای خنک کردن چرخ‌های تراش از آب استفاده می‌کنند. برای محو آثار خراش و افزودن بر درخشندگی و جلای بیشتر به وسیله چرخ افقی با تسمه‌های چرمی یا سیلندر چرمی آن را جلا می‌دهند (Bayani, 2007: 123). نما و ظاهر کلی یک گوهر در جلای آن خلاصه می‌شود و در واقع مقدار نوری است که از سطح گوهر به چشم ما می‌رسد، جلای فیروزه به جلای واکسی معروف است که به طور معمول بر روی فیروزه دیده می‌شود (Kali, H, 2013: 40).

۴-۵. هنر فیروزه تراشی

هنر فیروزه تراشی در دوره صفوی هم رایج بوده است به طوری که ژان شاردن جهان‌گرد و جواهرفروش معروف فرانسوی در آن دوره درباره جواهرتراشی در کتاب سفرنامه خود می‌نویسد: «مقصود از جواهرتراشی، عمل بر روی سنگ‌های نرم و کنده کاری و تراش کاری آن‌هاست. جواهر تراشان ایرانی چرخ (تراش) خویش را از دو قسمت سنباده و یک قسمت لاک درست می‌کنند و عقیده دارند که فن ساختمان چرخ‌ها حائز اهمیت بسیار است و باید در تعبیه آن دقت و اهتمام به سزایی مبذول داشت و حرارت

را چنان دقیق هدایت کرد تا ماده لزجی که سرشیر می‌نامند، هرگز نسوزد. گوهریان چرخ خویشتن را که بر گیره گردی تعبیه شده با کمانی در یک دست و گوهر در دست دیگر بر چرخ نگه می‌دارند و می‌چرخانند. تراش پَخ و مورب به این ترتیب مشکل است که کاملاً درست انجام شود ولی در عوض سهل و کم خرج می‌باشد. هنگامی که قصد صیقل سنگ را دارند به جای چرخ مزبور چرخ دیگری که از چوب درخت بید سرخ ساخته شده بود، به کار می‌برند (Chardin, 2011 : 346-346). گویا چرخ‌های که شاردن از آن سخن می‌گوید همان چرخ‌های است که نقش سنباده را دارد. اعتماد السلطنه، روش تراش فیروزه را در دوره قاجار این‌گونه توضیح می‌دهد: «تراش فیروزه به واسطه چرخ‌های است که از سنباده و صمغ مخلوط کرده، می‌سازند. سنباده را از بدخشان و صمغ را از هندوستان می‌آوردند و تراشیده با دست راست به واسطه کمان و زه، چرخ را می‌گرداند و فیروزه را با دست چپ بر روی چرخ می‌گذارد و برای آن که انگشتش ساییده نشود قطعه چرمی یا کهنه یا چوبی به انگشت بسته، آن را محفوظ می‌دارد. تا سی، چهل سال قبل، این چرخ‌ها معمول نبود. سابقاً تمام فیروزه‌ها را روی سنگ‌هایی که در کوه‌ها پیدا می‌شد و اندکی زبر بود می‌تراشیدند و وضع تراش آن به طور ساییدن بود. حالا هم فیروزه‌های ریزه را به همان وضع می‌تراشند. فیروزه را بعد از تراشیدن جلا می‌دهند و جلا دادن به ساییدن فیروزه است بر روی سنگ مصقل و با قطعه چرمی با خاک فیروزه‌ای که از چرخ به هنگام تراش پیدا می‌شود» (Frahmadi, 2012: 46; Aatmad al saltanh, 82-83). دستگاه تراش فیروزه در گذشته به نام کمونچه نامیده می‌شد و بیشتر کار چرخش آن به وسیله دست انجام می‌شده است؛ که هنرمندان فیروزه‌تراش با دست راست تسمه چرخ را می‌چرخانند و با دست چپ به سختی فیروزه را تراش می‌دادند (پاسخگوی کد ۳).

در گذشته فیروزه‌های مرغوب را اغلب به مسکو می‌فرستادند. که در آن جا تراشیده شود و در مشهد به خوبی از عهده این کار بر نمی‌آمدند. ایرانیانی که در مسکو بودند فیروزه را به خوبی تراش می‌دادند و طبقه‌بندی می‌کردند و به تجار ایرانی وین تحویل می‌دادند. آنها نیز به نوبه خود دسته‌بندی کرده به تجار اروپایی می‌فروختند. در فیروزه‌های غیر مرغوب نقوشی حک می‌کردند و بعدها جای محکوک را از خاک طلا پر می‌نمودند و به نام طلسم می‌فروختند. فیروزه‌های نامرغوب را اغلب به هندوستان و ترکیه و عربستان صادر می‌نمودند. که در آن جا آنها را برای دسته چاقو و کارد یا زینت یراق اسبان به کار می‌برند (Geraioli, 1996: 557).

«شکل تراش فیروزه به اندازه و شکل اصلی دانه و قطعه بستگی دارد. در میان اشکال، دو شکل متداول و مرغوب است: پیکانی و مسطح. پیکانی مخروطی است و هرچند برجستگی آن بیشتر و اوج آن تندتر باشد مرغوب‌تر و مطلوب‌تر است. تراش پیکانی، مخصوص فیروزه خوش‌رنگ است چون اگر فیروزه کم‌رنگ باشد و پیکانی تراشیده شود اوج و بالای آن به واسطه نازکی، قبول شعاع خارجی می‌کند و سفید می‌نماید و از قیمت آن می‌کاهد. تراش مسطح، پهن و صاف است و فیروزه‌ای که نازک باشند مسطح تراشیده می‌شود و اگر کلفت‌تر باشد تقریباً بیضی تراشیده می‌شوند که روی آن حدیه دارد و هر چه حدیه آن بیشتر باشد مرغوب‌تر است. فیروزه عربی را اغلب مسطح می‌تراشند» (Frahmadi, 2012: 46; Aatmad al saltanh, 83-84).

اکنون دستگاه فیروزه‌تراشی در ایران ساخته نمی‌شود بلکه قطعات این دستگاه از آلمان وارد می‌شود؛ و در ایران قطعات، به یکدیگر متصل می‌شود (پاسخگوی کد ۴). این دستگاه برقی است، و کار با این دستگاه راحت‌تر شده است؛ فیروزه بعد از تراش با تسمه‌های چرمی جلا داده می‌شود (پاسخگوی کد ۳). تراش فیروزه تخصص و مهارت بالای نیاز دارد. فیروزه نیشابور را در خارج از کشور نمی‌توانند تراش دهند، فقط یک فیروزه تراش مشهدی می‌تواند به اصطلاح در تراش فیروزه نیشابور، حق مطلب را ادا کند (پاسخگوی کد ۸).

۵-۵. اقسام فیروزه

الف- انگشتری فیروزه عجمی که در انگشتر استفاده می‌شود.

ب- عربی که سبز کم رنگ و نامرغوب است و قیمت کمی دارد.

پ- بارخانه که چهار درجه دارد که نوع چهارم به مصرف

مرصع کردن جا استکانی و جام می‌رسد.

شکل ۴: انگشتر فیروزه شجری (نگارندگان، ۱۴۰۰).
Fig. 4: Turquoise Shajari ring (Authors, 2021)

ت- فیروزه چغاله (چغاله میوه نارس) فیروزه‌هائی که پوست سفید دارند چغاله خوانده می‌شوند و فیروزه‌های سبز که آن را گل کاسنی نامند (Geraioli, 1996: 561). در شکل (۴) انگشتر فیروزه شجری مشاهده می‌شود.

۵-۶. نگهداری فیروزه

بهترین طرز نگهداری فیروزه گذاشتن آن در خاک اره با ماسه رطوبت‌دار است. در ماسه حتی حالت حیات و ممات دارد، فیروزه مرده را در ماسه بگذارید زنده می‌شود. نگین انگشتری فیروزه که با آب بیشتر سر و کار دارد بیشتر عمر می‌کند. روغن باعث مرگ فیروزه می‌شود (Geraioli, 1996: 563). امروزه نگین‌های فیروزه را با پلیمرهای مختلف اشباع می‌کنند (برای تثبیت رنگ) که به عمل احیاء کردن فیروزه معروف است. این نوع فیروزه دیگر در برابر تابش نور آفتاب و تبخیر آب موجود در آن تغییر رنگ نمی‌دهد. برای احیاء فیروزه با تزریق روغن یا پارافین و یا مواد پلاستیکی، خلل و فرج فیروزه پر شده و باعث سختی بیشتر آن می‌شود (Adib, 2011: 157).

۷. عوامل درونی

بر مبنای تعریف ماتریس سوات در منابع معتبر و دقیق، نقاط قوت و ضعف عبارتند از عوامل و مولفه‌های درونی و درون مجموعه‌ای یا درون سازمانی که دربرگیرنده شایستگی‌ها، ظرفیت‌ها، محاسن، منابع و قابلیت‌های رقابتی در مقابل محدودیت‌ها، کمبود منابع و نقصان مهارت‌ها و امکانات و توانایی‌هایی است که مانع از عملکرد اثربخش یک مجموعه یا سازمان می‌شود.

۷-۱. نقاط قوت

ابتدا باید به این نکته اشاره کرد که خواص دارویی و درمانی فیروزه (ب)، جایگاه معنوی و مذهبی فیروزه (پ)، جایگاه فیروزه در فرهنگ و ادبیات ایران (ت) و نقش فیروزه در باورهای مردم به عنوان نور چشم و چشم زخم (ث) را اگر چه نمی‌توان به طور قطع و یقین مورد اثبات عینی و علمی قرار داد، اما به دلیل حضور دیرینه در باورها و اذهان مردم و در نتیجه حصول "تصویر ذهنی مثبت" برای مخاطب و مشتری، می‌توان جزء نقاط قوت مرتبط به سنگ فیروزه در نظر گرفت، اگر چه به ذات و ویژگی‌های درونی خود سنگ بر نمی‌گردد.

الف- وجود سنگ معدنی فیروزه نیشابور در نزدیکی شهر مشهد

نام نیشابور با نام فیروزه همزاد است و در مقام تعریف نیشابور را شهر فیروزه‌های درشت می‌گویند. به شهادت گوهر شناسان دور و نزدیک فیروزه نیشابور در روی زمین مقام اول را دارد. این سنگ‌های گران‌بها و پرازش که زینت‌بخش گنجینه‌های گران‌بهای ثروتمندان جهان و خزائن ممالک دور و نزدیک می‌باشد، همواره توجه جهانیان را به خود جلب کرده است اسناد موجود حاکی از این واقعیت است که سنگ‌های سبک‌وزن، گران‌قیمت این شهر از دیرباز توجه امرا و کشور گشایان را به خود معطوف داشته است. این سنگ گران‌بها در اقصای مملکت نقش اساسی ایفاء کرده و می‌کند و خریداران زیادی دارد. معدن

فیروزه در فاصله ۵۳ کیلومتری شمال غربی نیشابور می‌باشد. ده معدن در ۴ کیلومتری آن قرار دارد، پیرامون تعداد خانوار و جمعیت معدن، سیاحان خارجی بسیار سخن گفته‌اند و آنان را مردمی هنرمند و گوهر شناس معرفی نموده‌اند که در گذشته‌های دور عده‌ای از آنها از بدخشان آمده بودند. بدیهی است که در ادوار پیشین گوهرشناسان و فیروزه‌تراشان در میان معدن‌گران بسر می‌بردند و اینان هنرمندان یاد شده سفرنامه‌ها بوده‌اند، که اینک در شهری چون مشهد به این کار اشتغال دارند (Geraioli, 1996: 555). شهر مشهد به عنوان شهر جهانی سنگ‌های قیمتی و نیمه قیمتی از سوی شورای جهانی صنایع دستی انتخاب شده است (پاسخگوی کد ۸).

ب - خواص دارویی و درمانی فیروزه

تاریخچه انرژی درمانی و سنگ درمانی به دوران کهن باز می‌گردد. دانش سنگ‌شناسی، یکی از دانش‌های باستانی بوده و در متونی مانند اوستا نیز فصل‌های به دانش سنگ‌شناسی اختصاص دارد. سنگ‌ها از نظر ساختار اتمی در عالم هستی بسیار کامل بوده و حامل انرژی بسیار بالای می‌باشند. استفاده از سنگ‌ها جایگزین علم پزشکی نیست و فقط می‌تواند به تسریع درمان کمک نماید. در کشور ما نیز بکارگیری تعدادی از سنگ‌ها و کانی‌ها در درمان بیماری‌ها رایج بوده است، هر چند جنبه‌های خرافی نیز در این راستا وجود دارد. در باره خواص درمانی فیروزه گفته می‌شود که این سنگ چشم‌ها را نیرو می‌بخشد (Frahmadi, 2012: 50). بیش از یک هزار سال معادن نیشابور بهترین عملکرد را داشته‌اند. بهترین فیروزه طبیعی در جهان فیروزه نیشابور است که رنگ طبیعی دارد و انرژی این سنگ برای درمان مفید است (Rocks & Minerals, 1969: 139).
یک خانم اهل آمریکا در موقع دریافت گردنبند فیروزه نیشابور که به عنوان سوغات از یک خانواده ایرانی دریافت کرده، عکس‌العمل جالبی داشته؛ وی بعد از دریافت سوغاتی، با نزدیک کردن سنگ فیروزه و نگاه دقیق بر روی رنگ و نقش شجری آن، خشنودی خود را اعلام می‌کند. او کاملاً از خواص سنگ فیروزه، و انرژی نهفته در سنگ‌ها آگاهی داشته است (پاسخگوی کد ۶). انرژی‌های موجود در این گوهر فیروزه‌ای فام جهت تحریک و راه‌اندازی نیروها و چاکراه‌های انسان، آرامش دادن، بیدار شدن نیروی درونی افراد و تثبیت انرژی درمان‌گرا مفید است (Arabshahi, 2012:100).

پ - جایگاه معنوی و مذهبی فیروزه

امام صادق (ع) در کتاب توحید مفضل می‌فرماید: در رنگ آسمان و حکمت و صواب آن بنگر. این رنگ مناسب‌ترین و بهترین رنگ برای تقویت نور دیدگان است. بنگر که خدای جل و اعلا، چگونه آسمان را در این رنگ آفرید تا دیدگان را براباید و از دیدن همیشگی آن ضعیفی در چشم پدید نیاید؟ استفاده از سنگ فیروزه به واسطه رنگ آبی آن در احادیث به کرات تکرار شده است. فیروزه چون سنگ روایتی امام رضا (ع) است و دارای احادیث مختلف برای نور چشم و چشم نظر مفید است (Dansh, 2011:5). به دلیل جایگاه معنوی و مذهبی فیروزه در نزد مردم، «مشتریان زیادی از جمله زائران ایرانی و عرب از کشورهای حوزه خلیج فارس، برای خرید زیورآلات فیروزه هر ساله به مشهد سفر می‌کنند» (پاسخگوی کد ۸).

ت - جایگاه فیروزه در فرهنگ و ادبیات ایران

نظامی گنج‌های در چگونگی هفت گنبد (در مثنوی هفت پیکر یا هفت گنبد) به گنبد پیروزه (فیروزه) رنگ اشاره دارد و آن را منسوب به عطارد می‌داند.

نظامی: وان که بود از عطاردش روزی بود پیروزه گون ز پیروزی

همچنین واژه فیروزه به صورت صفت مرکب، ترکیب‌های کنایی فراوانی را ایجاد می‌کند که بسیاری از شاعران از آنها بهره گرفته‌اند:

سوزنی سمرقندی: پیروزه گون سپهر به زیر نگین توست
قطران تبریزی: مانده زیر حلقه تو این دل فیروزه گون
عطار نیشابوری: صوفی پیروزه پوش جوهری
از دولت شهشه پیروز روزگار
همچو فیروزه فراز حلقه انگشتری
جوش میزن چون بجوشی خوش دری

البته بسیاری از شاعران در اشعار خود از فیروزه و رنگ فیروزه‌ای استفاده کرده‌اند (Frahmadi, 2012: 47-85).

ث- نقش فیروزه در باورهای مردم به عنوان نور چشم و چشم زخم

پارسیان بر این باورهای (اغلب خرافی) بودند که فیروزه می‌تواند باعث رونق در کسب و کار، دفع انرژی‌های منفی و جلوگیری از چشم خوردن شود. همچنین نیروی فراوانی در باطل سحر و جادو دارد. همچنین از دیرباز اعتقاد داشتند این گوهر باعث می‌شود هنگام نبرد از زین اسب نیافتند. آن‌ها فیروزه را داخل زین اسب‌هایشان پنهان می‌کردند. فیروزه در بین مردم به عنوان نشان نامزدی در بین جوانان؛ برای خانم‌های باردار به عنوان حفاظت از نوزاد متولد شده شناخته می‌شود (Arabshahi, 2012: 25). البته باید متذکر شد در مصاحبه میدانی مصاحبه‌شوندگان، به انرژی مثبت سنگ فیروزه باور داشتند (کد پاسخگویان، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱).

ج - جایگاه سنگ فیروزه نیشابور در بین سنگ‌های قیمتی

فیروزه این گوهر گران بها با سنگ چخماق مخلوط است. مثل این است که سعیری از زمین جوشیده و در میان سنگ‌های مورق به شکل ماده شیشه مذاب جریان یافته و فواصل میان ورقه‌های سنگ را پر کرده باشد. و در گستره مشخص معدن فیروزه، نمک و سرب و سنگ سیاه نیز یافت می‌شود. ارتفاعات معدن فیروزه بیشتر از سنگ‌های آذرین (رسوبات آتشفشانی دوران سوم) تشکیل یافته است (Geraioli, 1996: 566). فیروزه یکی از سنگ‌های قیمتی است که از عهد باستان در ایران شناخته شده است. از کتیبه بنیاد کاخ داریوش در شوش معلوم می‌گردد که در آن تاریخ فیروزه را اخ شائین (اخذ شای چوبی معطر که سنگ فیروزه بر آن می‌نشانند، لغت نامه دهخدا) می‌نامیدند و از خوارزم برای زینت آلات کاخ آورده شده بود (Frahmadi, 2012: 11; Zavesh, 1979: 15). این گوهر فیروزه‌ای فام بسیار پرارزش و گران بها است. بهترین فیروزه دنیا متعلق به شهر نیشابور، که قدمتی بسیار دیرینه دارد و برای اولین بار این سنگ در روستای معدن نیشابور کشف شد. در قرون وسطی هنگامی که سرزمین ترکیه کنونی جزء سرزمین پارس بود اهالی شهر ونیز در ایتالیا به آن لقب سنگ ترکی دادند و نام کنونی لاتین آن شکل گرفت (Arabshahi, 2012: 99). سنگ فیروزه هم اکنون یکی از سنگ‌های قیمتی شناخته شده و در واقع یک جواهر است (کد پاسخگوی، ۸، ۷).

چ - رنگ فیروزه‌ای و محبوبیت سنگ فیروزه، سنگ تولد

بعضی از فیروزه‌ها، مانند فیروزه نیشابور ایران، دارای رنگ آبی است ولی سایر فیروزه‌ها خالدار یا رگه‌دار از اکسید سیاه منگنز و یا قهوه‌ای رنگ لیمونیت است که به فیروزه تار عنکبوتی (در فارسی به نام فیروزه شجری) معروف می‌باشد. رنگ فیروزه می‌تواند از آبی آسمانی تا سبز-خاکستری متغیر باشد. فیروزه یک کانی خود رنگ است، یعنی رنگ آن در نتیجه ترکیب شیمیایی خود آن است. وجود آهن در ترکیب موجب تشدید رنگ سبز می‌شود (Adib, 2011: 157). فیروزه‌ای که جلا داشته باشد دانه به فروش می‌رسد. فیروزه‌ای که رنگ آسمانی دارد؛ نه آبی رنگ آسمانی اطراف افق، بلکه رنگ آسمانی مخصوصاً در سمت رأس آن ارزشمند است؛ چرا که در فیروزه لکه کوچکی یافت می‌شود که اکثر مردم نمی‌توانند آن را به بینند فقط اهل خبره قادر به تشخیص آن هستند و همچنین رنگ فیروزه‌ای که قدری مایل به سبز باشد قیمت زیادی دارد. رنگ لاجوردی سیر فیروزه اصل است. فیروزه خوب و خوش رنگ نباید نقاط سیاه و سفید داشته باشد (Geraioli, 1996: 561). سنگ فیروزه نیشابور یک قطعه جواهر است که حتی زمانی که با بهترین کیفیت رنگ و مات باشد، دارای کمال رنگ می‌باشد؛ تونالیته (tonality) رنگ آبی در سنگ فیروزه، نرم و دلنشین است؛ همان رنگ آسمان صاف را دارد. امروزه فیروزه بیش از الماس، یاقوت، زمرد و یاقوت کبود ارزش دارد. در افکار بعضی از مردم رنگ آبی آن فوق العاده است؛ رنگ آبی این جواهر گران بها سندی است که با هیچ کس از مردم جهان به اشتراک، گذاشته نشده است سنگ تولد ماه دسامبر، فیروزه است که به عنوان هدیه جواهری زیبا و بهترین هدیه محسوب می‌شود (Rocks & Minerals, 1969: 139).

سنگ فیروزه، به عنوان سنگ تولد، سنگ اصلی آذر ماه است (Arabshahi, 2012:18). مسلماً از دیرباز ارتباط گوهرها با ماه‌های تولد و تعلق آن‌ها به هر یک از ماه‌های سال مر سوم بوده است. آن‌ها باعث خوش شانسی شده و انرژی طبیعی هر گوهر اثری مضاعف بر متولدین همان ماه دارد و آن‌ها را تحت نفوذ خود قرار می‌دهد. بر این اساس که گوهرها، اصولاً منشأ کیهانی داشته و ارتباط آن‌ها با علم ستاره شناسی این باورها را شکل داده است. بسیاری از فرهنگ‌ها، گوهرها را مرتبط و وابسته به برج‌های دوازده‌گانه و صور فلکی و برخی دیگر وابسته به دوازده ماه سال می‌دانند. که در سرزمین‌های مختلف تأثیر خود را نشان داده و بر اساس منطقه جغرافیایی، سنت‌ها، باورها و آداب متغیرند. در این طبقه‌بندی گوهرها، فیروزه گوهر ماه آذر است (Kali, H, 2013:45).

فیروزه یک کانی با رنگ آبی روشن با درخشش مات و شیشه‌مانند است. دو تا از مشخصه‌های کانی، یکی کلیواژ (تورق پذیری)؛ دومی آن، ترد و شکننده بودن آن است. درجه سختی کانی فیروزه در حدود عدد ۵-۶ می‌باشد، البته تردی آن کمتر از شیشه است؛ و این بسته به درجه سختی دارد (W.T. Schaller, 1912: ۳۵). سنگ فیروزه نیشابور به دلیل رنگ و خلوص آن جزء جواهرات با ارزش محسوب می‌شود (کد پاسخگوی ۶، ۷، ۸).

ح- تابلو سنگ فیروزه و خُرده‌های سنگ فیروزه در هنر فیروزه‌کوبی

با توجه به شیوه‌های استخراج که باعث بدست آمدن قطعات ریز سنگ فیروزه با ترک خوردن و خرد شدن آن در حین تراش می‌شود و قابلیت مناسبی برای استفاده در زیورآلات نداشته و در گذشته گاهی همانند مواد بی‌ارزش دور ریخته می‌شده است. ضروری است برای حل معضل چاره‌ای اندیشیده شود. استفاد از شیوه فیروزه‌کوبی که سابقه‌ای ۵۰ ساله دارد می‌تواند ایجاد بهره‌وری مناسبی در این بخش باشد (Sohrabi rad; Tondi, 2016: 4). در بحث بهره‌وری از خُرده‌های فیروزه، فیروزه تراشان شهر مشهد به چیدن خُرده‌ها و ریزه‌های سنگ فیروزه بر روی پارچه‌های که از قیل طراحی شده است، می‌پردازند. این تابلوها که بر روی پارچه مشکی با طراحی‌های (الله و سوره‌های قرآن با خوشنویسی‌های مختلف) وجود دارد که بسیار زیباست و برای فروش در فروشگاه عرضه می‌شود (پاسخگوی ۳).

۷-۲. نقاط ضعف

نقاط ضعف که از جمله عوامل درونی محسوب می‌شود به قرار ذیل است.

۷-۲-۱. نقاط ضعف سنگ فیروزه

الف- ناهمواری فیروزه

«در گذشته فیروزه‌ای که در مشهد تراش داده می‌شد غالباً ناهموار و ضمخت بود» (Frahmadi, 2012: 47; D Almani,) 1907: 234

ب- حساسیت در برابر حرارت و مواد شیمیایی

فیروزه نسبت به حرارت حساس است و در حرارت ۲۵۰ درجه سانتیگراد رنگ آن به سبز مات غیر جذابی تبدیل می‌شود بدین سبب تراش و صیقل این سنگ می‌بایستی با دقت و احتیاط زیادی انجام شود (Adib, 2011: 156-157). فیروزه عربی را اغلب مسطح می‌تراشند و قطعات بزرگ آن اکثراً معیوب است و خوش رنگ نیست (Frahmadi, 2012: 46; Aatemad alslnh, 83-). 84

رنگ سبزی فیروزه به تدریج تغییر می‌کند و به این ترتیب ارزش آن کاهش می‌یابد. همچنین قرار گرفتن فیروزه به مدت زیاد در نور شدید یا حرارت باعث رنگ پریدگی و در نتیجه کم ارزش شدن آن می‌شود. فیروزه به راحتی کثیف و گردآلود می‌شود و با زدن بر آن اثر نامطلوب دارد؛ چنانچه مدت زیادی در آب بماند جلای آن کاهش می‌یابد (Alavifard, 2014: 2).

ت- فیروزه نامرغوب

رنگ نیلی در سنگ فیروزه قیمت کمی دارد و آن را فیروزه تلخ می‌نامند. بنابراین فیروزه آنست که زیر ذره‌بین، برص و بهق (لکه سفید و سیاه، لغت‌نامه دهخدا) نداشته باشد؛ و اگر لکه‌ها درشت‌تر باشد با چشم غیر مسلح هم دیده می‌شود (Geraioli, 1996).

561

۷-۲-۲. نقاط ضعف محیط کار

نقاط ضعف محیط کار شامل موارد ذیل می‌باشد.

الف- عدم رعایت اصول ایمنی

یکی از ملاحظات مهم و رو به رشد سازمانی، بهداشت و ایمنی کارکنان است. حوادث در محیط کار هر ساله باعث مرگ و از کارافتادگی گروه‌کنیری از کارگران و کارکنان می‌شود. لذا، کارفرمایان به طور جدی، توجه و منافع سازمانی خود را معطوف به این مهم کرده‌اند (Hosini, 2011; Albarzi; Salari, ۲۰۲۰:۸). اگر تمام فیروزه تراشان، استفاده از عینک و دستکش را سر لوحه کار خود کنند و اصول ایمنی را رعایت کنند کمتر دچار مشکل نقص عضو می‌شوند. اما نکته مهم این است که با دستکش به‌درستی نمی‌توان کار تراش را انجام داد (پاسخگوی کد ۳).

ب- عوامل زیان آور ارگونومیکی محیط کار

مشکلات ستون فقرات، در حین کار به علت خم شدن به صورت متوالی بر روی دستگاه فیروزه‌تراشی مشکلات ستون فقرات به وجود می‌آید، و هر یک ساعت کار ۱۵ دقیقه باید از کار دست کشیده و راه بروند؛ در غیر این صورت منجر به اختلالات اسکلتی - عضلانی مرتبط با کار می‌شود (پاسخگوی کد ۲). عدم استفاده از عینک منجر به حوادث مختلف از جمله مشکلات چشمی در اثر پریدن ریزه‌های از سنگ به داخل چشم می‌شود. عدم استفاده از دستکش باعث به وجود آمدن جراحاتی بر دست این هنرمندان در حین کار می‌شود. جهت خنک نگه داشتن دستگاه تراش، همواره از آب سرد استفاده می‌شود؛ دست در محیط مرطوب و غیر بهداشتی دچار آلرژی‌های پوستی می‌شود (پاسخگویان کد ۱،۲،۳).

پ- صدای دستگاه تراش

در حین کار تراش سنگ صدای گوش خراش دستگاه بر سلامت روانی افراد تأثیر نامطلوب دارد. قرار گرفتن مدام در معرض صدای بلند دستگاه تراش فیروزه باعث مشکلات شنوایی در این قشر زحمت‌کش می‌شود (پاسخگویان کد ۱،۲،۳،۶). این صدا در حین جمع‌آوری اطلاعات و تحقیقات میدانی توسط نگارندگان باعث عدم شنوایی صدای مصاحبه‌شوندگان می‌شد.

ت- گرانی دستگاه تراش

دستگاه تراش فیروزه، گران است و قطعات این دستگاه از خارج وارد شده و در ایران این قطعات به یکدیگر متصل می‌شود (پاسخگوی کد ۴).

ث - محرومیت از خدمات بیمه بازنشستگی و بیمه درمانی

هنرمندان فیروزه‌تراش از بیمه خدمات درمانی و بازنشستگی محروم هستند. هزینه درمان را خود پرداخت می‌کنند (پاسخگویان کد ۳،۲،۴).

ج - استخراج فیروزه به روش انفجاری

تا سی سال پیش معدن فیروزه به صورت بسیار اولیه استخراج می شده است. هانری رنه د آلمانی که در سال ۱۹۰۷ میلادی به ایران سفر کرده است و از معدن فیروزه گذشته، در سفرنامه‌ی خود می نویسد: « فیروزه را به دو طریق استخراج می نمایند: طریق اول آن است که سنگ‌های معدن را می ترکانند و فیروزه را بدست می آورند و طریق دوم در رسوبات یا جاهای که سابقاً استخراج به عمل می آمده کاوش کنند. نتیجه طریق اخیر بیشتر از طریق اول است...» استخراج به طریق دوم صورت یک کاوش ساده را داشته و با کلنگ انجام می شده؛ اما طریق اول بسیار مشکل و پر زحمت بوده است (Nikokar, 1976:7). در حال حاضر به دلیل اجرای روشهای سنتی در استخراج سنگ فیروزه مشکلات و مسائلی در خالص سازی سنگ‌ها ایجاد شده است (پاسخگوی کد ۸).

در جدول ۲ عوامل درونی در ماتریس سوات مورد بررسی قرار می گیرد. کدهای ارائه شده از کد پاسخگو در جدول ۱ است.

جدول ۲: عوامل درونی بر اساس ماتریس سوات (مأخذ: نگارندگان).		
Table 2- (Internal factors based on SWOT matrix)		
موضوعات تحلیلی و توسعه	عوامل درونی	
	نقاط قوت (s)	نقاط ضعف (w)
ساختار نظام توسعه هنر فیروزه تراشی در مشهد	۱S- وجود سنگ معدنی فیروزه در نیشابور در نزدیکی شهر مشهد (پاسخگویان کد ۷، ۸، ۹).	۱W- نقاط ضعف سنگ فیروزه: الف- ناهمواری فیروزه ب- فیروزه نسبت به حرارت حساس است (پاسخگوی کد ۱).
	۲S- خواص درمانی و معنوی سنگ فیروزه (پاسخگویان کد ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹).	۲W- عوامل زیان آور ارگونومیکی محیط کار مشکلات ستون فقرات در حین کار (پاسخگویان کد ۳، ۲، ۱)
	۳S- نقش فیروزه در فرهنگ و ادبیات ایران (پاسخگویان کد ۸، ۲).	۳W- تراش فیروزه بدون دستکش در محیط مرطوب درصد برق گرفتگی را بالا می برد (پاسخگوی کد ۳).
	۴S- نقش فیروزه در باورهای مردم به عنوان نور چشم و چشم زخم (پاسخگویان کد ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰).	۴W- عدم رعایت مسائل ایمنی در حین کار، عدم استفاده از دستکش (پاسخگوی کد ۳).
	۵S- جایگاه سنگ فیروزه در بین سنگ‌های قیمتی (۷، ۸)	۵W- دستگاه تراش گران است و قطعات از خارج وارد شده و در ایران به یکدیگر متصل می شود (پاسخگوی کد ۴).
	۶S- رنگ سنگ فیروزه و محبوبیت آن نزد مردم (۲، ۸، ۱۰)	۶W- محرومیت از خدمات بیمه بازنشستگی و بیمه درمانی در صنف فیروزه تراش (پاسخگویان کد ۳، ۲، ۴).
	۷S- فعالیت ۱۶ هزار هنرمند در زمینه تراش سنگ‌های قیمتی و نیمه قیمتی (پاسخگویان کد ۷، ۸).	۷W- استخراج فیروزه به روش انفجاری (پاسخگوی کد ۸).
	۸S- نقش فیروزه در دین اسلام (پاسخگوی کد ۸).	

۸. عوامل بیرونی

فرصت‌ها و تهدیدها مجموعه عوامل بیرونی است که در محیطی خارج از مجموعه و سازمان وجود دارد. که متکی بر دارایی و امکانات مجموعه نیست و "غیرقابل اجتناب" است. اما می توان از فرصت به دست آمده بهره برد و یا از تهدید متضرر شد. بنابراین بایستی بدرستی آنها را مورد بررسی قرار داد.

۸-۱. فرصت‌ها

فرصت‌ها شامل پنج مورد می شود.

الف- زائران شهر مشهد، ورود زائران خارجی

زوار زیادی از جمله زائران ایرانی و عرب، از کشور عراق و کشورهای حوزه خلیج فارس و عربستان در طول سال به شهر مقدس مشهد آمده؛ به زیارت حرم مطهر حضرت رضا(ع) می‌روند. با توجه به بعد فرهنگی و معنوی سنگ فیروزه و استفاده از انگشتر فیروزه و عقیق در نماز، بعد از زیارت امام رضا (ع)، با توجه به بعد روحانی و معنوی بوجود آمده، تمایل به استفاده از این زیورآلات افزایش پیدا می‌کند. شهرت سنگ فیروزه نیشابور و نزدیکی بازار رضا که در جوار حرم مطهر قرار دارد همه روزه، سیل زیادی از زائران مشتاق را برای تهیه زیورآلات فیروزه به عنوان سوغات، روانه این بازار می‌کند. تا قبل از شیوع بیماری کرونا که مسافرت‌ها به طور معمول انجام می‌شد، وضعیت خرید و فروش زیورآلات فیروزه نسبتاً خوب بود. با شیوع بیماری منحوس کوید ۱۹ این مسافرت‌ها در ابتدا قطع، سپس به نصف و شاید به یک سوم تقلیل یافته است(پاسخگویان ۱،۲،۳،۴).

ب- مشهد به عنوان شهر جهانی سنگ‌های قیمتی و نیمه قیمتی

در سال ۱۳۹۵ مشهد به عنوان شهر جهانی سنگ‌های قیمتی و نیمه قیمتی از سوی شورای جهانی صنایع دستی انتخاب شد. از میان ۴۰ نوع سنگ قیمتی و نیمه قیمتی مصرفی در خراسان رضوی ۱۵ نوع پرمصرف ترین سنگ‌ها هستند که در این میان عقیق و فیروزه از جایگاه و اهمیت خاصی برخوردار است. فعالیت ۱۶ هزار هنرمند در زمینه تراش سنگ‌های قیمتی و نیمه قیمتی در ۴۸۲ واحد کارگاهی دارای مجوز ظرفیت غنی از هنرمندان این خطه است(پاسخگویان کد ۷ و ۸).

پ- ممنوعیت واردات سنگ تزئینی به دلیل وجود آن در کشور

خراسان رضوی معدن طلا و فیروزه دارد و استان‌های دیگر معادن سنگ‌های تزئینی مانند عقیق در رنگ‌های مختلف دارند. اگر در بررسی‌ها مشخص شود که استخراج سنگ‌های تزئینی از معادن کشور کفاف نیاز کارگاه‌های تولیدی را نمی‌دهد، امکان بررسی و اصلاح در گروه بندی‌های واردات مواد اولیه وجود دارد(پاسخگویان کد ۷ و ۸).

ت- آموزش حرفه فیروزه‌تراشی، دریافت گواهینامه از مرکز فنی و حرفه‌ای

کارگاه‌های آموزش گوهرتراشی با عنوان آموزشگاه‌های آزاد فنی و حرفه‌ای در سطح شهر مشهد مشغول به آموزش هنر دوستان این رشته می‌باشند و هر ساله تعدادی از کارآموزان در این آموزشگاه‌ها با کسب مهارت موفق به دریافت گواهینامه مهارت از اداره فنی و حرفه‌ای می‌شوند. همچنین آزمون‌های ادواری دو بار در سال برگزار می‌شود. سازمان صنایع دستی نیز به هنر دوستان هنر گوهرتراشی با برگزاری آزمون عملی، گواهینامه مهارت اهدا می‌کند. البته در برنامه طرح توسعه ملی کشور، برنامه‌ریزی شده است که کارگاه آموزشی طراحی طلا و جواهر با عنوان "مدرسه طلا و جواهر" که از طرح‌های توسعه خوشه صنعتی طلا و جواهر است در آینده احداث شود(سایت فنی و حرفه‌ای). البته این طرح هنوز اجرایی نشده است.

ث- صادرات فیروزه

پس از جنگ جهانی دوم و تقسیم هندوستان و پاکستان، هر دو کشور ورود فیروزه ایران را به کشور خویش ممنوع کردند، اما تلاش‌های بهره‌بردار سابق معدن (آقای اسکوئیان) باعث گردید که بازار جدیدی در آمریکا و اروپا بر روی فیروزه‌های صادراتی ایران گشوده شود. آلمان فیروزه خام و تراشیده را می‌خرد و گاه فیروزه تراشیده ایران را مجدداً می‌تراشید و استاندارد می‌کرد و به بازارهای دنیا عرضه می‌کرد. فیروزه ایران به کشورهای خاور میانه و به ویژه عربستان سعودی صادر می‌شد (Latifiian; ashrafzadh,2001:95; Nikokar, 1979;89).

۸-۲. تهدیدها

تهدیدها زیر مجموعه عوامل بیرونی می‌باشد.

الف-صادرات فیروزه نامرغوب

علت تنزل قیمت فیروزه در اروپا در گذشته نه چندان دور، که مدتها ضرر مهمی بر صادرات فیروزه وارد آورد، فیروزه غار انجیری بود. فیروزه هنگامی که در رطوبت با شد جلای خاص خود را حفظ می کند و فرو شندگان بی انصاف آن را داخل کوزه های پر از ماسه مرطوب می گذاشتند و به اروپا می بردند. موقعی که خریداران می آمدند آنها را از کوزه بیرون آورده و گوهرشناسان هم فریب می خوردند چون درست همانند فیروزه اصل بود. جلای خاص آن چند روزی بیشتر دوام نداشت تا خشک می شد و بعد به سنگ کاملاً بی ارزش تبدیل می گردید. عدم اطمینان خریداران فیروزه از همین جا شروع شد. تشخیص فیروزه حتماً باید در آفتاب و زیر ذره بین با شد. چون در هوای ابری یا شرجی یا شب و حتی در بازارهای سریو شیده معایب آن پو شیده می ماند. فیروزه شجری رگه سنگ دارد، وقتی می تراشند آلوده به سنگ است. فیروزه به شکل سکه های دو ریالی، پنج ریالی، وجود دارد که برای مدال، گوشواره و شبیه آن، که به عربی دوبهری معروف است (Geraioli, 1996: 563).

ب- کمبود مواد خام

نخستین مشکل در بازار، نرسیدن مواد خام از معدن به دست فیروزه تراشان است. در گذشته فیروزه به راحتی به مشهد می رسید؛ اما اکنون فیروزه را نمی توان تهیه کرد، زیرا در نیشابور معدن دست عده ای خاص (سهام داران معدن) است. حتی شرکت تعاونی فیروزه تراشان مشهد نتوانسته است از معدن خرید کند و این معضلی است که همه فیروزه تراشان با آن درگیرند. فیروزه ای که از نیشابور به دست فیروزه تراش می رسد، قیمت سنگ خام آن، آنقدر گران است که برای تراشیده شدن سنگ صرف ندارد. بیشتر فیروزه تراشان دستگاه تراش خود را جمع کردند و سنگ را تراشیده شده، می خرند و می فروشند. در حال حاضر هزینه تراش و مزد کارگر برای آنان مقرون به صرفه نیست و عملاً بخشی از اشتغال زایی از بین رفته است (پاسخگوی کد ۳).

پ- فروش سنگ خام فیروزه در معدن نیشابور

در حال حاضر در خود روستای معدن ده نفر تا پانزده نفر از افراد سهام دار معدن، فیروزه را ابتدا کارشناسی می کنند و به صورت بسته های ۳۰ کیلو و یا کمتر و یا بیشتر سنگ معدن را قیمت گذاری می کنند. بسته های فیروزه به صورت ۵ کیلو برای سنگ عجمی و تا ۵۰ کیلو برای انواع دیگر سنگ قیمت گذاری می شود (پاسخگوی کد ۹).
برای فروش سنگ معدن فیروزه، دو دیدگاه وجود دارد. دیدگاه اول: سنگ استخراج شده نباید دست بخش خصوصی (شرکت تعاونی) باقی بماند. دیدگاه دوم: همچنان فروش سنگ معدن در دست بخش خصوصی (شرکت تعاونی) باقی بماند.
در جدول ۳ به عوامل بیرونی و چشم اندازها در ماتریس سوات اشاره می شود. کدهای ارائه شده، شماره مصاحبه شوندگان است.

جدول ۳: عوامل بیرونی، و چشم اندازها در ماتریس سوات (مأخذ: نگارندگان). Table 3- External factors, and perspectives in the Swat matrix		
عوامل بیرونی		چشم اندازها
تهدیدها (T)	فرصت ها (O)	

<p>۷۱- صادرات فیروزه نامرغوب</p> <p>۷۲- فروش سنگ فیروزه به صورت خام فروشی به کشور چین (پاسخگویان کد. ۲,۳)</p> <p>۷۳- وجود دلالان در خرید و فروش سنگ فیروزه</p> <p>۷۴- فروش فیروزه به صورت مزایده‌ای به شرکت‌های خاص و در دسترس نبودن سنگ فیروزه (پاسخگوی کد ۳)</p> <p>۷۵- ممنوعیت واردات سنگ تزئینی به دلیل وجود آن در کشور و وارد کردن فیروزه مصنوعی از کشور چین</p> <p>۷۶- سنگی که از معدن خارج می‌کنند را به حراج می‌گذارند، در این نوع فروش هر کس قیمت بالاتری بدهد، فیروزه به او تعلق می‌گیرد (پاسخگوی کد ۳,۴).</p> <p>۷۷- عدم آموزش صحیح در مدارس و مراکز موجود</p> <p>۸۱- عدم کارایی دانش‌آموختگان بعد از تحصیل</p> <p>۹۲- عدم شناخت از فروش زیورآلات فیروزه به صورت اینترنتی توسط اکثریت فیروزه‌تراشان (پاسخگوی کد ۳,۴,۵,۷,۸,۹,۱۰)</p>	<p>۱ O- شهر مشهد به عنوان شهر جهانی سنگ‌های قیمتی و نیمه قیمتی از سوی شورای جهانی صنایع دستی انتخاب شد (پاسخگوی کد ۸).</p> <p>۲ O- طرح افتتاح مدرسه گوهر تراشی در شهر مشهد (پاسخگوی کد ۷)</p> <p>۳ O- دریافت گواهینامه سنگ‌تراشی از مرکز فنی و حرفه‌ای (پاسخگوی کد ۵).</p> <p>۴ O- وجود ۴۸۲ واحد کارگاهی دارای مجوز (پاسخگوی کد ۸).</p>	<p>۱- «ممنوعیت واردات سنگ تزئینی به دلیل وجود آن در کشور» این مورد از تهدیدها محسوب می‌شود (پاسخگوی کد ۸)</p> <p>تهدید می‌تواند به فرصت تبدیل شود (پاسخگوی ۷)</p> <p>۲- ثبت جهانی حرفه فیروزه‌تراشی</p> <p>۳- تدریس رشته گوهر تراشی در دانشگاه (پاسخگوی کد ۷)</p> <p>۴- استخراج سنگ فیروزه به روش‌های استاندارد که کمترین آسیب را به سنگ خام استخراج شده وارد کند.</p> <p>۵- ساخت زیورآلات فیروزه طبق استانداردهای جهانی</p> <p>۶- صادرات زیورآلات فیروزه با برنامه‌ریزی و بازاریابی اینترنتی</p> <p>۷- فروش زیورآلات فیروزه با اتصال به بازارهای جهانی</p>
--	---	---

ج- عدم اعتماد فیروزه تراشان به آموزش هنر فیروزه‌تراشی در مراکز آموزشی

بعد از فارغ تحصیلی دانش‌آموزان از این مراکز آموزشی، وقتی وارد بازار کار می‌شوند؛ باید پنج سال در نزد استادکار، شاگردی کنند تا بتوانند سنگ فیروزه را به درستی بدست گرفته و تراش دهند. این دانش‌آموزان بعد از کسب مدرک گواهینامه از آموز شگاه گوهر تراشی، مهارت کافی برای ورود به بازار کار را ندارند (پاسخگوی کد ۲). دانش‌آموختگان بعد از پایان دوره، باید آموزش اصلی را نزد استادکار ببینند. و بعد از گرفتن مدرک مدتی نیز از استاد کار مهارت کسب کنند؛ البته فرزندان هنرمند فیروزه‌تراش، ابتدا مهارت را از پدر آموخته سپس از اداره فنی و حرفه‌ای مدرک می‌گیرند (پاسخگوی کد ۴). در رو ستای معدن نیز کارگاه‌های کوچک ایجاد شده است هم در زمینه فیروزه‌تراشی و هم در زمینه فیروزه‌کوبی این کارگاه‌ها با خُردره‌یزه‌های سنگ فیروزه در زمینه فیروزه کوبی فعالیت می‌کنند (پاسخگوی کد ۹).

شرایط مطلوب آن است که در هنرستان‌ها و مدارس مخصوص و همچنین در دانشگاه‌ها و موسسات عالی به خصوص در شهر مشهد و نیشابور آموزش هنر فیروزه‌تراشی به طور صحیح به نسل جوان داده شود. تراش سنگ فیروزه مهارت بالای می‌خواهد؛ البته هنوز با همان چرخ دینام معمولی کار می‌شود اینکه سنگ از کدام جهت تراش داده شود و به خاطر رگه‌های آن چگونه تراشیده شود و چگونه تیزبر شود و چگونه به صورت سنگ عجمی و شجری تراشیده شود. خیلی مهم است زیرا با مهارت و تجربه است که می‌توان از سنگ خام بیشترین بهره را برد (پاسخگوی کد ۷).

۹. راهکارها

راهکارها شامل سه بخش الف و ب و پ می‌شود.

الف - راهکار برای فروش سنگ معدن

رئیس اتحادیه صنف فیروزه‌تراشان مشهد، پیشنهاد داد که شرکت تعاونی معدن فیروزه، فروش به صورت حراج را متوقف کند، برای فیروزه قیمت پایه تعیین کند و آن را به مزایده کتبی بگذارد در این صورت هم امکان عرضه فیروزه بیشتری میسر می‌شود و هم شغل فیروزه‌تراشی در مشهد از بین نمی‌رود (پاسخگوی کد ۸).

ب- راهکار برای استخراج سنگ فیروزه در معدن

در صورتی که سرمایه‌گذاری بیشتری بر روی استخراج صحیح در معدن صورت گیرد، و راه‌های دیگر استخراج را بررسی کرده و مهندسان ناظر با متخصصان و مهندسان دیگر معادن دنیا ارتباط داشته و از نظر مهندسی اطلاعات خود را بروزرسانی کنند؛ و برای استخراج به شیوه انفجاری، می‌توان با بهره‌بری از تکنولوژی و یا اصلاح شیوه‌های مدیریتی به راهکاری در جهت بهبود آن در درون مجموعه دست یافت و مشکلات حاصل را مرتفع نمود.

پ- بازاریابی

بازاریابی مطالعه و مدیریت روابط در تبادلات است. بازاریابی فرآیند شناسایی، پیش‌بینی و ارضای نیازها و خواسته‌های مشتری است. از آنجایی که از بازاریابی برای جذب مشتری‌ها استفاده می‌شود، این فعالیت از اجزای اصلی مدیریت کسب و کار و بازرگانی محسوب می‌شود. بازاریابی به هنر فروش، یا بازاریابی علم و هنر پژوهش، آفرینش و ارزش‌گذاری به منظور برآورده ساختن نیازهای یک بازار هدف، در راستای کسب سود است (Safavi; Taherzadh, 2020:2). (۲۰۲۰). بازارهای جهانی یا بازارهای بدون مرز زمانی به وجود می‌آیند که چهار جریان اصلی (محصول، مردم، پول و اطلاعات) به وسیله فعالیت‌های بازار و بدون مداخله دولت‌ها، هدایت می‌شوند در یک بازار بدون مرز فعالیت‌های بازاریابی مرتبط با تهیه و تدارک، آمیخته بازاریابی و ادراک مشتری در حال تغییر هستند (Mansor Lakoreg; Nasimi, 2006: 32-33). یکی از چشم‌اندازها در هنر فیروزه‌تراشی می‌تواند فروش زیورآلات فیروزه در بازارهای جهانی باشد.

"بازاریابی" به عنوان یک فرصت و یک راهکار مناسب برای تبلیغ و فروش در نظر گرفته شده، در بازاریابی برای زیورآلات فیروزه می‌توان به نکاتی چند درباره باورهای مردم اشاره کرد. البته باورهای عامیانه متکی بر داده‌های عینی و علمی نیست. خواص دارویی و درمانی فیروزه که در باورهای مردم ریشه دارد، این باورها گاه به نظر جزء باورهای خرافی محسوب می‌شود؛ جز آنکه این را به عنوان فرصتی در راستای تبلیغ و بازاریابی می‌توان در نظر گرفت. جایگاه فیروزه به عنوان سنگ ماه تولد نیز از مواردی است که در بین نسل جوان به عنوان هدیه تولد مطرح می‌شود و در بازاریابی، نقش موثری دارد.

ث- صادرات زیورآلات فیروزه

صادرات سنگ‌های قیمتی و به خصوص «فیروزه نیشابور» می‌تواند مفید واقع شود، تا کنون بخش اعظم صادرات سنگ‌های قیمتی از ایران سنگ تراش خورده فیروزه، به کشورهای دیگر بوده است. حال می‌توان با این سنگ‌های قیمتی از جمله سنگ فیروزه، زیورآلاتی زیبا و دارای شناسنامه معتبر از موسسه بین‌المللی گوهرشناسی، توسط هنرمندان ایرانی در این حرفه ساخته، سپس با یافتن بازارهای اینترنتی و اتصال به بازارهای جهانی صادر کرد. ساخت زیورآلات فیروزه مطابق با استانداردهای جهانی و صدور شناسنامه معتبر از موسسه بین‌المللی گوهرشناسی از زیرساخت‌های ضروری برای توسعه بازار داخلی و خارجی گوهرسنگ‌ها به عنوان یکی از الزامات اقتصاد بدون اتکا به نفت است (پاسخگوی کد ۷).

۹- چشم‌انداز، ثبت جهانی هنر فیروزه‌تراشی

رئیس اتحادیه فیروزه‌تراشان می‌گوید: طلوع هنر فیروزه‌تراشی در نیشابور مسئولان میراث فرهنگی استان را برای ثبت جهانی این هنر ناب و اصیل به تکاپو انداخته است؛ هم‌اکنون پرونده حرفه فیروزه‌تراشی برای جاودانه ماندن در حافظه تاریخی جهان

گام‌های نهایی را طی می‌کند؛ به گفته مسئولان میراث فرهنگی استان در آینده‌ای نزدیک این هنر در افق فهرست میراث جهان طلوع کرده و پرونده حرفه فیروزه‌تراشی در حافظه تاریخی جهان ماندگار می‌شود. همچنین وی تصریح می‌کند: هم اکنون با وجود مشکلات گسترده‌ای که بر سر راه تولید و صادرات سنگ فیروزه وجود دارد، قرار است حرفه فیروزه‌تراشی به ثبت جهانی برسد. یکی از راه‌های موفقیت و به نتیجه رساندن پرونده ثبت جهانی حل مشکلات فیروزه‌تراشان است. ثبت جهانی حرفه فیروزه‌تراشی یک افتخار و رویدادی بزرگ است و باید در مسیر بین‌المللی شدن صنعت فیروزه‌تراشی از این ظرفیت برای ترویج هنرهای ناب و اصیل ایرانی، رونق درآمدها و ایجاد اشتغال اقدام کرد (پاسخگویی کد ۸).

۱۰. نتیجه‌گیری

فیروزه‌تراشی یک هنر سنتی و ایرانی می‌باشد که از گذشته دور از نسلی به نسل دیگر منتقل شده است؛ در حقیقت این هنر از پدر به پسر و یا از استاد به شاگرد منتقل شده است. همچنین ضرورت ایجاد می‌کند که برای استفاده از فرصت‌های ایجاد شده در امر آموزش هنر فیروزه‌تراشی راهکارهایی جدید ارائه شود، تا آموزش دقیق و مهارت مفید به نسل جوان منتقل شود. عوامل درونی و عوامل بیرونی در امر گسترش و بهبود هنر فیروزه‌تراشی مورد بررسی قرار گیرد. همچنین نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای که وجود دارد بررسی شود؛ و در نهایت راهکارهایی برای رسیدن به وضعیت مطلوب ارائه شود. در واقع با توجه به تحقیقات به عمل آمده نحوه استخراج سنگ معدن هنوز با اشکالاتی روبرو است. در معدن فیروزه در نزدیکی شهرستان نیشابور بهتر است سرمایه‌گذاری بیشتری شود. متخصصین و مهندسیین ناظر زبده و حرفه‌ای با به کارگیری روش‌های جدید و طبق استانداردهای جهانی کار استخراج سنگ معدن را به حداکثر بهره‌وری برسانند. در این منطقه در حال حاضر کارگاه‌های فیروزه‌تراشی و فیروزه‌کوبی احداث شده است که کار فیروزه‌تراشی را انجام می‌دهند. در صورتی که به گفته فیروزه‌تراشان کار تراش فیروزه به درستی انجام نمی‌شود. اگر در این شهرستان مدرسه فیروزه‌تراشی احداث شود و در این مدارس به صورت حرفه‌ای هنر فیروزه‌تراشی را آموزش داده و همچنین از پیشکسوتان و اساتید حرفه فیروزه‌تراشی که مهارت بالای دارند برای آموزش این هنر دعوت به عمل آید نتایج بهتری بدست خواهد آمد. همچنین اگر در شهر مشهد از اساتید این حرفه در آموزش هنر فیروزه‌تراشی در مدارس و مراکز فنی و حرفه‌ای دعوت به عمل آید آموزش داده شده بیشتر مفید خواهد بود و نتیجه بهتری کسب خواهد شد. هنر فیروزه‌تراشی یک مهارت و تجربه بالای نیاز دارد. از مهارت و تجربه هنرمندان فیروزه تراش، و پیشکسوتان با سابقه در این حرفه در امر آموزش باید کمال استفاده را کرد. در صورتی که این هنر به عنوان یک رشته تحصیلی به دانش‌آموزان دختر و پسر در پایان دوره متوسطه، معرفی گردد، و با ایجاد هنرستان‌های گوهر تراشی، و اضافه کردن این رشته تحصیلی به رشته‌های کار و دانش در گسترش و آموزش هنر گوهر تراشی به نسل جوان می‌توان قدم مثبتی برداشت. به این ترتیب دانش‌آموخته‌ای که از این هنرستان‌ها فارغ التحصیل می‌شود هم مهارت مفید و سودمندی را کسب کرده و هم از سطح علمی بالای برخوردار خواهد بود. با توجه به اینکه چشم انداز، ثبت جهانی هنر فیروزه‌تراشی در آینده وجود دارد. بهتر است این هنر به عنوان یک رشته دانشگاهی در دانشکده‌های هنر در استان‌های مانند استان خراسان، اصفهان، کرمان و شهرهای مشهد و نیشابور که معدن سنگ فیروزه دارند، تدریس شود. همچنین برای آشنایی مردم با سنگ فیروزه و خواص آن فیلم‌های مستند تهیه شده و در رسانه‌های جمعی به نمایش درآید. با معرفی این هنر در رسانه‌های جمعی هم مردم و دانش‌آموزان با این حرفه آشنا می‌شوند و هم بانوان ایرانی از محصولات این هنر ایرانی اطلاع کسب می‌کنند، تا بانوان ایرانی برای خرید زیورآلات از بدلیجات وارداتی استفاده نکنند، زیرا زیورآلات فیروزه با نقره به مراتب زیباتر و مقرون به صرفه‌تر از بدلیجات وارداتی است. همچنین برای توسعه در این هنر با بازاریابی اینترنتی، و اتصال به بازارهای جهانی برای صادرات زیورآلات فیروزه، لازم است اقدامات جدی صورت گیرد. با همکاری صنف فیروزه‌تراشان با افراد خیره و آگاه در زمینه بازاریابی به راحتی می‌توان بازار زیورآلات فیروزه ایران به بازارهای جهانی متصل گردد. برای مطالعات آینده در این حوزه، تحقیق درباره دیگر گوهرسنگ‌های قیمتی و نیمه قیمتی مطرح می‌شود.

۱۱. تشکر و قدردانی

در این بخش از هنرمندان فیروزه تراش، سازندگان زیورآلات نقره، همچنین از رئیس صنف فیروزه تراشان شهر مشهد جناب آقای رحیمی و همینطور از نویسنده کتاب عصر جواهرات و مترجم کتاب دانش نامه جواهرات، جناب آقای عربشاهی که در تحقیق میدانی (مصاحبه) با نگارندگان همکاری کردند، تشکر و قدردانی می شود.

References

- Adib, D. (2011). Amazing gems of the world. Tehran: Pazineh. [in Persian]
[ادیب، داریوش. (۱۳۹۰). گوهرهای شگفت انگیز جهان. تهران: پازینه.]
- Alavifard, N. (2014). Geological studies on vast areas of minerals and precious stones in Iran with a special look at the turquoise of Khorasan. National Conference on Geology and Resource Exploration. Shiraz. [in Persian]
- [علوی فرد، نقدعلی. (۱۳۹۳). بررسی و مطالعات زمین شناختی بر روی مناطق گسترده کانی ها و سنگ های قیمتی ایران با نگاهی ویژه به فیروزه ی خراسان. همایش ملی زمین شناسی و اکتشاف منابع، شیراز.]
- Albarzi, A; Salari, M, (2020). Evaluation of psychological findings and effective factors in promoting occupational safety and mental health. Sixth International Conference on Chemical and Petroleum Engineering. [in Persian]
- [البرزی، ابراهیم و سالاری، مرجان. (۱۳۹۹). بررسی یافته های روانشناسی و عوامل مؤثر در ارتقاء ایمنی و بهداشت روانی محیط کار. ششمین کنفرانس بین المللی مهندسی شیمی و نفت، خرداد ماه]
- Arabshahi, M.M. (2012). The Age of Jewelry. Mashhad: Taranh. [in Persian]
[عربشاهی، محمد مهرداد. (۱۳۹۱). عصر جواهرات. مشهد: ترانه]
- Bayani, C; Amanalhi, M. (2007). Jewelry of precious stones (ornaments). Tehran: Organization for the Study and Compilation of University Humanities Books (Samet). [in Persian]
- [بیانی، سو سن. و امان اللهی، مهدی. (۱۳۸۶). جواهر شناسی سنگ های قیمتی (زیورها). تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها (سمت)]
- Chardin, J. (2011). Travelogue of Jean Chardin (Translator: Abasi, M). 2, Tehran: Amirkabir. [in Persian]
[شاردن، ژان. (۱۳۹۰). سفرنامه ژان شاردن (م. عباسی، مترجم; ج ۲). تهران: امیرکبیر.]
- Daghigh, M. (2012). Methods and principles of strategic planning in meta and tradition. 1(8), 22. 3-40. [in Persian]
[دقیق، معین. (۱۳۹۱). شیوه ها و اصول برنامه ریزی راهبردی در متا و سنت. تابستان، سال هشتم، شماره ۲۲، از ۳-۴۰.]
- Danesh, A. (2011). Turquoise and its amazing benefits. Mashhad: Right Publishing [in Persian]
[دانش، ایلیا. (۱۳۹۰). فیروزه و فواید اعجاب آور آن. مشهد: انتشارات حق.]
- Frahmadi, N. (2012). Turquoise. Tehran: Pazinh. [in Persian]
[فراحمادی، نوشین. (۱۳۹۱). فیروزه. تهران: پازینه.]
- Geraioi, F. (1996). Neishabour, Firoozeh city. Mashhad: Ghavaran. [in Persian]
[گراییلی، فریدون. (۱۳۷۴). نیشابور، شهر فیروزه. مشهد: خاوران.]
- KALI, H. (2013). Jewelry Encyclopedia. (Translator: Arabshahi, M.M). Mashhad: Taranh. [in Persian]
[کالی، هال. (۱۳۹۲). دانشنامه جواهرات (محمد. مهرداد. عربشاهی، مترجم). مشهد: ترانه.]
- Latifiian, A; ashrafzadh, S. (2001). Investigating the management status of the export turquoise market of Khorasan province and providing appropriate solutions. 89-109. [in Persian]
[لطیفیان، احمد. و اشرفزاده، صفا. (1379). بررسی وضعیت مدیریت بازار فیروزه صادراتی استان خراسان و ارائه راهکارهای مناسب. ۸۹-۱۰۹.]
- Mansor Lakoreg, K; Nasimi.M.(2006). Production and marketing challenges of Iranian companies in global trade. 32-36. [in Persian]
[منصور لکوریج، کیانوش. و نسیمی، محمدعلی. (۱۳۸۵). چالش های تولید و بازاریابی فرآوری شرکت های ایرانی در تجارت جهانی. ۳-۳۶.]

Nikokar, A. (1976). A Look at Social and Cultural Affairs: Turquoise and Turquoise Carving in Khorasan. 67-91. [in Persian]

[نیکوکار، عیسی. (۱۳۵۴). نگاهی به شؤون اجتماعی و فرهنگی: فیروزه و فیروزه تراشی در خراسان. ۶۷-۹۱.]

Rocks & Minerals. (1969). Nishapur Turquoise the Finest Natural Persian Turquoise. Journal Rocks & Minerals. 136-139. <https://doi.org/10.1080/00357529.1969.11764055>.

Safavi, S; Taherzadh Mosaviian, S.F. (2020). A Study of Digital Marketing and Digital Marketing Strategies in Iran. 4. 1-25. [in Persian]

[صفوی، سیمین، و طاهرزاده موسویان، سید فخرالدین. (۱۳۹۹). بررسی بازاریابی دیجیتال و استراتژی‌های بازاریابی دیجیتال در ایران. شماره ۴، از ۱۵-۱.]

Schaller, W. T. (1912). Crystallized Turquoise from Virginia. s4-33, 35-40.

Sohili, F. (2011). Analyzing the strengths, weaknesses, opportunities and threats of Razi University libraries and providing appropriate strategic strategies for the library. 55. 73-94. [in Persian]

[سهیلی، فرامرز. (۱۳۹۰). تحلیل نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای کتابخانه‌های دانشگاه رازی و ارائه راهبردهای استراتژیک مناسب برای کتابخانه. شماره ۵۵، از ۷۳-۹۴.]

Sohrabi rad, Z; Tondi, A. (2016). Design and manufacture of traditional jewelry according to the characteristics of Neishabour turquoise and relying on turquoise stamping technique. Thesis for obtaining a master's degree in handicrafts, Faculty of Applied Arts, University of Arts. [in Persian]

[سهرابی راد، زهرا، و تندی، احمد. (۱۳۹۵). طراحی و ساخت زیورآلات سنتی با توجه به ویژگی‌های فیروزه نیشابور و تکیه بر تکنیک فیروزه کوبی. پایان‌نامه تحصیلی جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته صنایع دستی، دانشکده هنرهای کاربردی، دانشگاه هنر.]

Tabibi, S. (1996). The role of strategic planning in the development of university libraries ", Journal of Research and Planning in Higher Education. 19-40. [in Persian]

[طیبی، سید جمال‌الدین. (۱۳۷۴). نقش برنامه ریزی استراتژیک در توسعه کتابخانه‌های دانشگاهی، نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی. ۱۹-۴۰.]

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی